

Шаповалов Роман Анатолійович

кандидат економічних наук,

начальник відділу

Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України,

м. Київ, Україна

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ПІДТВЕРДЖЕННІ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, СПРИЧИНЕНИХ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Внаслідок військової агресії з боку Російської Федерації Україна зазнала суттєвих втрат у вигляді руйнувань цивільної та військової інфраструктури, знищених підприємств і установ різних форм власності, а також виробничих потужностей організацій, що є важливими для критичної інфраструктури та економіки України в цілому. На даний час загальна сума прямих збитків інфраструктурі України внаслідок агресії Російської Федерації складає близько 110 мільярдів дол. США.

В таких надзвичайно складних умовах, одним із найбільш поширених запитань у вітчизняного та міжнародного бізнесу є запитання щодо отримання компенсації втрат, завданих російською агресією. Дане запитання потребує чіткого та нормативно обґрунтованого розуміння точного розміру завданих збитків підприємствам, а також правильності їх розрахунку відповідними компетентними особами.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [5] економічні втрати підприємств включають втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Основні показники втрат підприємств, які оцінюються відповідно до Постанови [5]:

- вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна державних підприємств;
- вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності;
- упущена вигода державних підприємств;
- упущена вигода підприємств недержавної форми власності;
- втрати державних підприємств від неоплачених товарів, робіт та послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях;

➤ втрати підприємств недержавної форми власності від неоплачених товарів робіт та послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях.

Визначення шкоди та збитків підприємств здійснюється відповідно до методики, затвердженої спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна, за погодженням з Мінреінтеграції.

Міністерство економіки України спільно з Фондом державного майна завершили розробку методики визначення збитків, завданих підприємствам внаслідок агресії Російської Федерації.

Ця методика передбачатиме механізми оцінки (визначення розміру) збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям та іншим суб'єктам господарювання усіх форм власності внаслідок збройної агресії, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання, станом на дату оцінки, яка є датою не раніше 24 лютого 2022 року.

Вищезазначений проект методики містить положення щодо визначення:

- розміру реальних збитків, завданих підприємству (виходячи з вартості нерухомого та рухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, транспортних засобів, товарно-матеріальних цінностей тощо, знищених або пошкоджених внаслідок бойових дій);
- упущеної вигоди, яку підприємство втратило через неможливість продовження господарської діяльності;
- розміру витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, що зазнали руйнівного впливу внаслідок збройної агресії.

Визначення розміру збитку здійснюватиметься у тому числі незалежними експертами на підставі вихідних даних (документів підприємства, в яких містяться характеристики майна), результатів огляду постраждалого об'єкта (або фото-, відеоматеріалів, супутникових знімків), а також на основі даних про ринкову вартість подібного майна.

Інформація щодо розмірів збитків, що будуть визначені за методикою, може бути використана для відкриття кримінальних проваджень проти агресора, подання постраждалими суб'єктами господарювання заяв на компенсацію, а також для позовів до міжнародних судових інстанцій.

Наразі проект методики оприлюднений для обговорення на сайті Міністерства економіки України.

Методика буде обов'язковою для використання під час проведення судових експертиз (експертних досліджень), пов'язаних із визначенням розміру збитків, завданих суб'єктам господарювання внаслідок збройної агресії.

Метою оцінки збитків (у вартісному виразі), згідно із проектом методики, є:

- визначення розміру реальних збитків;

- визначення упущеної вигоди;
- визначення витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, що зазнали руйнівного впливу внаслідок збройної агресії.

Відповідно до статті 224 Господарського кодексу України [1] під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України [2] збитками є:

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);
- доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Злочини, вчинені Російською Федерацією, внаслідок яких Українські підприємства зазнали економічних збитків, беззаперечно потребують здійснення розслідувань в рамках відповідних кримінальних проваджень.

Одним із першочергових завдань під час розслідування злочинів, пов'язаних з економічними втратами є призначення судово-економічних експертиз з метою визначення розміру реальних збитків внаслідок втрати активів суб'єктами господарювання, а також визначення розміру збитків у формі упущеної вигоди внаслідок недоотримання суб'єктами господарювання належних доходів у зв'язку з неможливістю здійснення господарської діяльності, направленої на отримання прибутку.

На даному етапі важливість роботи експертів-економістів набуває досить вагомого значення для перспективи успішного розслідування злочинів, вчинених військовими діями Російської Федерації, а також для можливості в подальшому отримання суб'єктами господарювання компенсації економічних втрат, завданих внаслідок такої збройної агресії.

Отже, судово-економічні експертизи є обов'язковим та найефективнішим інструментарієм встановлення розміру економічних втрат, що зазнали підприємства внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Однак, при призначенні судово-економічних експертиз слід пам'ятати, що межі компетенції експерта-економіста визначаються передусім предметом судово-економічної експертизи – відображеними в документах бухгалтерського обліку господарськими операціями. Відповідно до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України [3] не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Неприпустимо призначати експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушувати перед експертом правові запитання, вирішення яких віднесене законом до слідчих чи судових органів, зокрема запитання щодо вини у настанні збитків, причинно-наслідкового зв'язку, тощо.

Серед експертних завдань, проведення дослідження за якими межує з можливістю виходу за межі компетенції, є запитання визначення збитків, яке по-різному розглядається в економічній та юридичній літературі.

З економічної точки зору збитками визнаються будь-які втрати, пов'язані зі зменшенням майна чи погіршенням його якості незалежно від того, з яких причин вони виникли. В основу юридичного визначення збитків покладено підстави їх виникнення – протиправні дії певної особи. Питання щодо встановлення збитків у їх юридичному розумінні виходять за встановлені законом межі використання спеціальних знань судовим експертом.

Як свідчить експертна практика, на розгляд експертів виносяться запитання як в економічній, так і в юридичній площині, або редакція питань може бути на межі економічного чи юридичного розуміння збитків, що ускладнює експертне завдання.

Вирішуючи питання щодо визначення збитків, експерт визначає лише економічну сторону шкоди, тобто розмір втрат, нанесених потерпілій особі, незалежно від підстав їх виникнення.

Відповідно до проекту методики, розмір реальних збитків щодо активів підприємства, визначатимуть виходячи з облікових відомостей, відображених у фінансовій звітності підприємства – власника або балансоутримувача такого майна, що була складена станом на 31 грудня 2021 року та відображає фактично понесені витрати на придбання майна. Окрім фінансової звітності станом на 31 грудня 2021 року може використовуватися фінансова звітність підприємства, що складена, підписана та погоджена в установленому законодавством порядку станом на будь-яку іншу дату, що більш наближена до дати нанесення збитків підприємству.

Під упущеною вигодою розуміють розмір накопиченого протягом визначеного періоду часу прибутку, що його міг отримати власник (балансоутримувач, користувач) пошкодженого та(або) знищеного майна за умови того, що майно не було пошкоджене або знищене.

Грошовий потік, що відображає упущену вигоду, обраховують як такий, що номінований в умовних грошових одиницях. Для цілей методики за умовну грошову одиницю приймають долар США.

Якщо на дату, що передує початку військових дій (23 лютого 2022 року), підприємство, демонструвало збиткову діяльність за підсумками як 2020 року, так і 2021 року, визначення упущеної вигоди щодо нього не проводиться.

Вихідними даними для розрахунку такого недоотриманого прибутку є значення статей доходів та витрат підприємства, діяльність якого заснована на активах, що були знищені або пошкоджені внаслідок такої агресії, відображені в Звіті про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) за 2020 та 2021 роки.

Отже, на даний час з'явилася досить вагома перспектива отримання судовими експертами та оцінювачами повноцінного документу, що буде

визначати методичні засади визначення розміру упущеної вигоди та реальних збитків, завданих суб'єктам господарювання внаслідок збройної агресії з боку Російською Федерацією, а роль судово-економічної експертизи в даному процесі є досить вагомою з огляду на необхідність застосування спеціальних знань при визначенні збитків в їх економічній площині.

Однак, слід зазначити, що процедуру визначення збитків, завданих Українським підприємствам, внаслідок ведення війни Російською Федерацією, необхідно доопрацьовувати як з теоретичної, так і з практичної сторони. Так, наприклад, наразі відкритим остається запитання щодо реєстрації вищезазначеної методики в Реєстрі методик проведення судових експертиз, адміністрування якого покладено на Міністерство юстиції України, адже судові експерти, як правило, використовують при проведенні судових експертиз методики, зареєстровані у вищезазначеному Реєстрі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV;
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI;
4. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-XII;
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»;
6. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків, Київський НДІСЕ МЮ України, 2004 рік, Державна реєстрація від 03.03.2010. У Реєстрі методик проведення судових експертиз зареєстрована за № 11.0.22;
7. Методичні рекомендації: Визначення розміру втрачених активів та недоотриманих доходів залежно від класифікації, Київський НДІСЕ МЮ України, 2017 рік;
8. Кушакова Н.О., Саніна Т.О., Чередниченко А.П. Судово-економічна експертиза: Посібник / ДНДІСЕ МЮ України. – Д., 2006.